

CEZMİ

TARİHE DAYALI BİR HİKÂYE

NAMIK KEMAL

Sadeleştiren
Ali Sait Yağar

 / otukennesriyat

YAYIN NU: 2144

EDEBÎ ESERLER: 1082

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI

SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-764-6

www.otuken.com.tr

otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Necati Tonga

Son Okuma: Sena Bedir

Kapak İllüstrasyonu: Feyza Ay

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Çelebi Şenel

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti

Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi

Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 875 37 85

Sertifika Nu: 72541

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

İstanbul - 2024

NAMIK KEMAL: 21 Aralık 1840'ta Tekirdağ'da dünyaya geldi. Asıl adı Mehmet Kemal'dir. Babası II. Abdülhamit'in müneccimbaşısı olan Mustafa Âsım Bey, annesi ise Bosna'nın ileri gelenlerinden Abdüllatif Paşa'nın kızıdır. 1848'de annesinin ölümünden sonra dedesi ile İstanbul'a gelen Namık Kemal, önce Beyazıt Rüştüyesi'ne sonra da Valide Mektebi'ne gönderildi. Farsça ve Arapçasını ilerletti, klasik şairleri okuyup aruz veznini öğrendi. Hariciye Nezareti Tercüme Odası'nda işe başladı. Burada tercüme yapacak kadar Fransızca öğrendi, aralarında Ziya Paşa'nın da olduğu yeni dostlar edindi. Tercüme Odası'nda beş yıl kadar çalışan Namık Kemal, Encümen-i Şuara toplantılarına katılmaya başladı. Bu toplantılar sayesinde şöhretini geniş çevrelere ulaştırdı. Bu toplantıların birinde İbrahim Şinasi ile tanıştı. Şinasi'nin yenilikçi düşüncelerinden etkilendi. 1865'te Paris'e giden Şinasi, *Tasvir-i Efkâr*'ın yayın sorumluluğunu ona verdi. "Yeni Osmanlılar" cemiyetine katıldı. 18 Mayıs 1867'de Paris'e gitti. 29 Haziran 1868'de Ziya Paşa ile *Hürriyet* isimli bir gazete çıkarmaya başladı. 24 Kasım 1870'de İstanbul'a döndü. Yazdığı yazılar, kaleme aldığı roman ve tiyatrolar nedeniyle sürgünler, soruşturmalar birbirini takip etti. 1871'de Ali Paşa'nın ölümünden sonra *İbret* gazetesi etrafında yeniden arkadaşlarıyla bir araya geldi. Epeyce ilgi gören gazete, eleştiri oklarını hükümete yöneltince geçici olarak kapatıldı ve sorumluları çeşitli görevlerle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Namık Kemal, bu kapsamda Gelibolu mutasarrıflığına gönderildi. Burada da siyasi yazılar yazmaya devam edince görevinden azledildi. İstanbul'a dönen Namık Kemal, yeniden *İbret*'in başına geçti. Bu sefer daha sert yazılar yazdı. *Vatan yahut Silistre* isimli oyunu nedeniyle Magosa'ya gönderildi. Üç yılı aşkın bir süre Magosa'da kalan yazar *İntibah*, *Âkif Bey*, *Gülnihâl*, *Zavallı Çocuk*, *Kara Belâ* gibi eserlerini burada yazdı. *Tahrir-i Harabat*, *Takip*, *Renan Müdafaaamesi* başta olmak üzere birçok makaleyi de yine bu yıllarda kaleme aldı. Sultan V. Murat'ın tahta çıkmasıyla birlikte ilan edilen umumi affa bağlı olarak 18 Haziran 1876'da İstanbul'a döndü. Kısa bir süre sonra II. Abdülhamit'in tahta çıkmasıyla birlikte devletteki görevine iade edilen yazar, Şura-yı Devlet âzası olarak Kanunuesasi'nin

hazırlanmasında çalıştı. Yönetimle tekrar fikir ayrılığına düşen Namık Kemal tutuklandı. Beş aylık bir tutukluluktan sonra 19 Temmuz 1877'de Midilli'ye sürgüne gönderildi. Gelibolu ve Magosa'dan sonra bu üçüncü sürgününde de siyasi konularla ilgilendi. Daha sonra Rodos mutasarrıflığına atanan Namık Kemal, Aralık 1887'ye kadar burada kaldı. 2 Aralık 1888'de zatürreden öldü. Cenazesi önce bu adaya defnedildi daha sonra Gelibolu'ya Şehzade Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki kabrinin yanına nakledildi.

Eserleri:

Tarih: *Devr-i İstila* (1867), *Barika-i Zafer* (1872), *Silistre Muhasarası* (1873), *Kaniye* (1874), *Osmanlı Tarihi* (4 cilt) (1908-1909) **Biyografi:** *Evrak-ı Perişan* (1872), *Tercüme-i Hâl-i Nevruz Bey* (1875) **Roman:** *İntibah - Sergüzeşt-i Ali Bey* (1876), *Cezmi* (1880-1882-1883) **Tiyatro:** *Vatan yahut Silistre* (1873), *Zavallı Çocuk* (1873), *Âkif Bey* (1873), *Gülnihal* (1875), *Celâleddin Harzemşah* (1876), *Kara Bela* (1908) **Eleştiri:** *Tahrib-i Harabat* (1874), *Mes Prisons Muahezenâmesi* (1885), *Takip* (1885/1886), *İrfan Paşa'ya Mektup* (1887), *Renan Müdafaaanamesi* (1326/1910) **Antoloji:** *Müntehabat-ı Tasvir-i Efkâr* (1886) **Diğer:** *Bahar-ı Daniş* (1874), *Rüya* (1898).

Dr. Ali Sait Yağar: 1992 yılında Aydın'da doğdu. Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi'nde tamamladı. Modern Türk şiirinde sevgili tipolojilerini incelediği doktora tezi, *Cânan Aramızda Bir Adındı / Modern Türk Şiirinde Sevgili* (2023) adıyla Ötüken Neşriyat tarafından yayınlandı. Modern Türk edebiyatı üzerine çalışan, çeşitli dergilerde makaleleri yayımlanan Yağar, hâlen İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev yapmaktadır.

Namık Kemal

SUNUŞ

Cezmi, Namık Kemal'in *İntibah*'tan sonra kaleme aldığı ikinci romanıdır ve konusu itibariyle tarihî roman kategorisine girer. Avrupa'da 19. yüzyılın başlarında Walter Scott'un *Waverley*'i ile başladığı kabul edilen, edebiyat-tarih ilişkisinin romana armağanı olan tarihî roman türünün bizdeki ilk örnekleri 19. yüzyılın ikinci yarısında verilmiştir.

Birçok edebiyat araştırmacısına göre ilk cüzü (parçası) 1880'de yayımlanan *Cezmi*, edebiyatımızdaki ilk tarihî roman örneğidir. 16. yüzyılda cereyan eden Osmanlı-İran savaşları üzerine bina edilen *Cezmi*, romantizm akımından izler taşır. Tanpınar'ın dikkat çektiği üzere Victor Hugo'nun *Sefiller*'inde geçen bazı konuşma, diyalog ve mektuplaşmaların benzerlerine *Cezmi*'de de rastlanır. Yine Tanpınar'ın ifadesiyle *Cezmi*, tarihî kadro içerisinde ideolojik bir romandır. Roman ittihad-ı İslam (İslam birliği) fikri üzerine kurulmuştur. Yazı ve faaliyetleriyle yaşadığı dönemde İslamiyet'in savunuculuğu yapan, yayılmasına hizmet eden fikir adamlarından biri olan Namık Kemal, kurgusal bir zeminde de bu fikirlerini yeşertmiştir. Vatan sevgisi, iktidar mücadelesi, esaret, aşk ve kıskançlık gibi temler romanın diğer yönlerini teşkil eder.

Cezmi, iki cilt olarak planlanmışsa da tamamlanamamış bir eser olarak telakki edilmektedir. Romanın – sonraki baskılarında kaldırılrsa da – ilk baskılarında yer alan “birinci cildin nihayeti” ibaresi, kitap olarak basılmaya

başlandıktan sonra iç kapağında yer alan “cüz-i evvel” alt başlığı ve muhtevası araştırmacıları eserin iki cilt olarak planlandığı fakat tamamlanamadığı noktasında birleştirmiştir. Olayların, romana ismini veren Cezmi’den ziyade Adil Giray etrafında gelişmesi, yazılacak muhtemel bir ikinci cildin tamamıyla Cezmi üzerine bina edileceği izlenimini uyandırmaktadır.

1880-1883 arasında cüzler (parçalar) hâlinde yayımlanan *Cezmi* 1883, 1887 ve 1888’de kitap olarak basılmış, yazarın vefatından günümüze kadar gelen süreçte okuyucuların ilgisini çekmiş bir romandır. Bu kitap yayına hazırlanırken yazarı hayattayken yapılan son baskı olan 1305 (1888) nüshası esas alınmıştır. *Cezmi*, sadeleştirilirken manzum metinler aslına sadık kalacak şekilde imla edilmiş, gerekli görülen yerlerde tarafımızca hazırlanan dipnotlar (Haz.) ibaresiyle gösterilmiştir. Namık Kemal’e ait dipnotlar ise (Namık Kemal’e ait not) şeklinde ifade edilmiştir.

Kitabın yayına hazırlanış sürecinde emeği geçenlere, Türk edebiyatının klasik eserlerini özenli bir baskıyla neşreden Ötüken Neşriyat çalışanlarına teşekkür ederim.

Ali Sait Yağar
2024, İstanbul

CEZMİ

BİRİNCİ BÖLÜM

1

Hicretin onuncu asrı, içinde barındırdığı olaylar ve büyük keşifler yönüyle insanlık tarihinin birçok zamanından üstündür. Osmanlıların onuncu padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ın bu asrın ilk yılında doğuşu da gelecek güzel günlerin habercisidir. Sanki kudretli bir el, hikmetli bakışlara bir mucize daha göstermek için binlerce yıl içine sığabilecek olayları bir araya toplamış da yüz yıldan ibaret bir zaman dilimi içine sıkıştırılmıştır.

Gerçekten de doğuda Kuteybe bin Müslim'in idamı, doğuda Abdurrahman El-Fahri'nin yenilmesi üzerine boyuna Pirene Dağları'yla Gobi Çölleri ve enine Güney Okyanusu'yla Kıpçak sınırları içinde kalan İslam topraklarıyla İspanya'dan başka Avrupa'nın birçok yönünü kapsayan Hristiyanlık âleminde, Memun ile Şarlman'ın ölümlerinden sonra, Mülûk-ı Tavaif¹ ve Haçlıların savaşlarından başka tarihî açıdan hiçbir önemli hadise görülmemiş, insanlıkla ilgili hiçbir önemli olaya rastlanmamıştı. İnsanoğlunun düşünme ve yaşayışında görülen bu durgunluk, yedinci asırda yepyeni bir buluşla sona erdi. Hatta ateşi bile insanlığın kudretli ellerinde mahkûm etmeyi marifet bilenler, barutu savaşlarda kullanmaya o asır içinde başlamış ve koca bir âlemi ilmin zorlayıcı gücünü kullanarak istediği şekle getirme kudretinde olan Fatih, barut gibi

---

¹ Topluluk beyleri. Genelde büyük bir devletin yıkılmasından sonra ortaya çıkan irili ufaklı siyasal birimleri, küçük devletleri ifade eder. (Haz.)

karşı konulamaz bir gücü topçuluk sanatına uygulayıp, yapmış olduğu ıslahatlarla topları en üstün silah hâline dokuzuncu asırda getirmişti. Fakat onuncu asırda barut, tüfeklere de konulmaya başladığından askerler bu silahları azap meleklerinin ellerindeki ateş saçan kırbaçlar gibi savaş alanlarında da kullanabildiler.

Aslında otuz beş senelik ciddi bir gayretle boyuna İzmir Körfezi'nden Moğol ve enine Döğen'den Kıpçak çöllerinin sonuna kadar uzanan sınırlar içinde yaşayan dört yüz milyona yakın Müslüman'ı tek bayrak altında toplayan, güneyde Mısır ve Yemen'de hutbesini okuttuğu gibi kuzeyde Moskova'ya ve Lehistan'ın ortalarında kadar askerlerini ulaştıran, böylece İskender'in fetihlerle kazandığı toprakların üç katı fazlasını elde eden Timur, dokuzuncu asrın büyük devlet adamlarındandı. Fakat onuncu asırda Yavuz Sultan Selim yeryüzünü bir padişah için az görerek, sekiz senelik saltanatında Mısır ile bütün Arabistan'ı Osmanlı Devleti'ne bağladı. Halifelik görevinin, bunu hakıyla yerine getirecek Osmanlı hanedanlığına geçmesini sağlayarak İskender'in, Cengiz'in ve hatta Timur'un içlerinde derin bir yara gibi duran dünyaya hükmetme fikrinin İslamiyet'in kuvvetiyle gerçekleşebileceği ortamı hazırladı.

Gerçekte her bakışa, her yazara nice yüz bin yardımcı veren kitap basma işi, Foster adında bir hayır sahibinin himmetiyle dokuzuncu asırda ortaya çıkmış, hak etmedikleri hâlde matbaanın mucidi olarak bilinen Fust ve Gutenberg o değerli sanattan dokuzuncu asırda faydalanmış, Schöffer de matbaanın en faydalı malzemelerinden sayılan çelik harf kalıplarını yine dokuzuncu asırda icat etmişti. Fakat onuncu asır içinde ilim dünyasında gerçekten bir gelişme vücuda getirmede ve insanlığı erişebileceği olgunluğa ulaştırmada bütün tabiat kadar hizmeti görülen o büyük sanat, hattatların menfaatine aykırı olmak, en faydasız ve boş işlerden sayılmak gibi hayvanlara bile

yakışmayacak bazı itiraz ve yasaklamalardan kurtularak, ne yazık ki İslam topraklarında varlığından haberdar bile olunmaksızın Avrupa'nın her tarafına yayıldı.

Meşhur Christopher Columbus,² Hz. Nuh'un gemisinden kara parçası araştırmaya giden güvercin gibi şiddetli bir itiraz tufanının arasından çıkarak Amerika'yı keşfetmesiyle insanlık âlemine bir başka dünya kazandırmayı yine dokuzuncu asırda başarmıştı. Fakat onuncu asır içinde Avrupalılar Amerika'nın hemen her yerine sokularak Allah'ın yaratma gücünden başka hiçbir sanat görmemiş olan bu keşfedilmemiş dünyanın hazinelerinden faydalanmaya başlamışlardı.

Onuncu asrın meziyetleri bu gelişmelerle sınırlı değildir. Yine bu asır içinde Kanuni Sultan Süleyman, Osmanlı bayrağını şafaklar içinde doğmuş bir hilal gibi Viyana'da, Tebriz'de, İspanya'da, Hindistan'da dalgalandırarak doğudan batıya tüm dünyayı hayretler içinde bırakmıştı.

Yine aynı asır içinde Hayrettin Paşa, savaş gemilerinin toplarından yükselen dumanları bir rahmet bulutu gibi gökyüzünü kaplayacak hâle getirerek Akdeniz'i livavü'l-hamd-i Muhammedî'nin³ gölgesine aldıktan sonra savaş ganimeti olan koca bir mülkün⁴ saltanat tacını en üstün mertebelere yükselmesi için İslam halifesine takdim etmiş, güce ve iktidara sahip olabilecekken hizmet etmeyi seçerek eşine az rastlanır bir hamiyet örneği sergilemiştir.

Yine aynı asır içinde II. Devlet Giray, ikinci hücumunda Moskova taraflarını ateşli silahlarla istila etmiş, kuzeyin karlı ve buzlu çöllerinden güya üç asır sonra gelecek bir cihangire⁵ ibret dersi vermeye, âdeta Prusya generaline

² “Colombus güvercin demektir.” (Namık Kemal'e ait not)

³ Hz. Muhammed'in ümmetinin bayrağı. (Haz.)

⁴ “Cezayir mülkü.” (Namık Kemal'e ait not).

⁵ “Birinci Napolyon” (Namık Kemal'e ait not).

bir örnek göstermeye çalışır gibi suni bir yanardağ oluşturmuştu.

Yine o asır içinde Babür Han, fethettiği toprakların genişliği bakımından tarihin en büyük cihangirlerinden sayılan atası Timur'un birkaç yüz bin asker ve bin türlü zorlukla zapt edebildiği Hindistan'ı, yaklaşık on beş bin kişiyle yüz bin askeri bulunan bir devletin elinden almıştı.

Yine aynı asır içinde Afganlı bir askerin oğlu olan Şir Han Ferit, cihanı fethetme arzusunun verdiği kuvvetle Hindistan'ın kuzeydoğusunda kendine mahsus bir devlet kurarak, ortaya yeni çıkan ve her türlü kudrete sahip olan Babür saltanatını dağıtmış, ömrü yetecek olsa Yavuz Sultan Selim gibi bir cihangir olabileceğini göstermişti.

Yine o asır içinde Turan'da Şeybanî Devleti ve özellikle Şeybanî sultanlarından Ubeydullah, Cengiz Han'ın devletinin Berke Han⁶ zamanındaki gösteriş ve gücüne tekrar kavuşabileceğini ümit ettirecek kadar parlamaya başlamıştı.

Yine o asır içindeydi ki Sünnilerin silahıyla çevrilmiş bir demir daire içinde kalan İran'da Safevi yanlılarının aşırı taraf tutan tavrı, temeli kanlarla yoğrulan Şii devletinin kurulmasını sağladı.

Yine o asır içinde Almanya imparatoru meşhur Şarlken, Sultan Süleyman'ın ezici gücüne karşı koymak için senelerce uğraştıktan, Viyana'yı Osmanlı kuşatması, Macaristan ve Hırvatistan'ın büyük kısmını İslam istilası altında

⁶ "Cengiz Han'ın torunları arasında İslam diniyle ilk müşerref olan Berke Han, Batuhan soyundan gelen bir hükümdardır. Kıpçak ve Moğolistan'da hüküm sürmüştür. Tuna ve Bulgaristan'dan geçerek İstanbul'u kuşatmaya gelmiş, Rum İmparatorluğu'nu haraca bağlamıştır. Abak Han ve Abbasi Devleti'nin yıkılmasından sonra Hülagü ile savaşmıştır. Cengiz hanedanının önde gelenlerindedir. Asıl ismi Berkey olup Müslüman olduktan sonra zamanının âlimleri tarafından Berke olarak anılır olmuştur." (Namik Kemal'e ait not).

gördükten sonra sarayından ayrılıp kendisi için dünyadayken ölmek anlamını taşıyan bir manastıra yerleşmişti.

Yine o asır içinde Avrupa’da Luther, Protestanlık adıyla yeni bir mezhep çıkararak Hristiyan âlemini ikiye ayırmıştı.

Yine aynı asır içinde İspanyollar Gırnata’yı mazlumların, Meksika’yı masumların kanıyla boğarak doğuda ve batıda seyrine yürek dayanmayacak dehşetli bir gün batımı tablosu meydana getirmişlerdi.

Yine aynı asır içinde dünyalara sığmayan, güneşin ışıklarıyla rekabet eden bir zekâ,⁷ sonsuz uzaklıkları seyredercesine bazı matematiksel incelemelerle güneşin sabit olduğunu, dünyanın kendi etrafında döndüğünü ispat ederek tâbi olmadığı bir dinin mucizelerinden kabul edilebilecek bir ayet-i kerimenin yüce mealini bilimsel olarak açıklamıştı.

Yine aynı asır içinde dünyaları kaplayacak kadar bilgiyi zihnine sığdırabilmek harikasına kavuşan meşhur Vasco de Gama, okyanusta gizlenmiş ve henüz keşfedilmemiş Ümit Burnu’nu bulunca Portekizliler, ağaçları altın meyveler veren, bitkileri gümüş çiçekler açan bir kimya bahçesine benzeyen Hindistan’ın zengin ürünlerini Avrupa’ya taşımaya başladılar.

Yine aynı asır içinde üstün güçlerin hâkimiyetinde kurulan dünya medeniyetini baskıcı ayaklarının altında ezmek için yapılmış demir hükmünde olan Napolyonları, Bismarckları bile telaşa düşüren, önceleri soylu kimselerden oluşurken sonraları dilencililiğe kadar düşen, gözü açık fakat ayağı topal, insan görünüşlü şeytan gibi garip bir mahlukun bağınaz gölgesinde kendisini gösteren Cizvit teşkilatı kurulmuştu.

⁷ “Kopernik.” (Namık Kemal’e ait not)

Yine aynı asır içinde Yemen’de kahve, Amerika’da tütün birbiri ardınca halkın ilgisine sunulmuş, insanlar için biri sıvı diğeri hava şeklindeki iki siyah bela ihtiyaç hâlini almıştı.

İşte macerasını yazmak istediğimiz Cezmi de garipliklerin kavrandığı, yeniliklerin kendisini gösterdiği bu yüz yılın ileri gelenlerindedir. Hayat hikâyesi büyük olaylar etrafında gelişmese de bazı tuhafliklarla kuşatılmıştır. Aynı zamanda devletin büyük bir savaşıyla da ilgisi bulunduğu için dikkatle incelemeye değer bulduk, onun için hayatını yazmaya cesaret ediyoruz.

Cezmi dünyaya 1554 yılında geldi; fakat insan içine 1574 tarihinde karıştı. Turfanda yetişmiş meyveler gibi eserlerini erkenden göstermesine imkân veren parlak zekâsı sayesinde babasından miras kalan bir sipahi tımarına sahip oldu. İşte o vakit kendini insan bilerek, insan için lazım olan geçim meseleleriyle uğraşmaya, insanları tanımaya ve tecrübe kazanmaya başladı.

O esnada Yavuz Sultan Selim cennetten inmiş bir köşk hükmünde olan kabrine, Kanuni Sultan Süleyman ise semadan parlak mevkiine hürmeten ayağına düşmüş bir kubbe gibi görünen şehitlik mezarına çekilmişti.

Hayrettin merhumun kabrindeki ağaçlardan, çimenlerden gemilerine yelken veya gemicilerine kanlı kefen olmaya özenerek yaratılmış gibi beyazlı kırmızılı çiçekler açılmaya başlamıştı.

II. Devlet Giray'ın, o toprağı yanardağlardan alınmış kalbi, aydınlığı kuzey kutbunun ışıklarını kışkındıracak kadar parlak fanilik toprağında, yokluğun karanlığında örtülü kalmıştı.

Osmanlı topraklarının ileri gelenlerine kılıcıyla, kalemle hizmet eden kudretli kimselerden Pir Mehmet Paşa'yı oğlu zehirledi. Makbul İbrahim Paşa ve Ahmet Paşa celladın elinde canlarını teslim ettiler. Zenbilli, İbn-i Kemal, Ebussuud, Rüstem Paşa ve Pertev Paşa talihlerini Allah'ın merhamet divanına teslim etmişlerdi. Turgutça

Paşa, Piyale Paşa, Salih Paşa ve Ramazan Paşa rahmet denizinde boğulmuşlar, bu dünyadan göçmüşlerdi.

Hikâye sonuna kadar okunursa anlaşılacağı üzere Cezmi'nin ne Hindistan'la ne de Avrupa ve Turan'la hiçbir münasebeti yoktur. Bu sebeple bu coğrafyalardan isimlerini daha önce andığımız isimleri tekrarlamayacağım. Fakat konu Osmanlılara, Tatarlara ve İranlılara ait olduğundan bendeniz de sözümü dünyanın bu taraflarına yönelteceğim.

Osmanlı Devleti'nde Cezmi'nin ortaya çıktığı dönemde ileri gelen devlet adamlarından pek çoğu yok olmakla birlikte bu isimlerin defteri tamamıyla kapanmamıştı. Kılıç Ali Paşa, Hayrettin'in, Turgutça'nın, Piyale'nin Avrupa'ya karşı Akdeniz'de gerçekleştirdikleri dehşetli istila tufanını devam ettiriyordu.

Yemen'in ve Tunus'un ilk fethedici Hâdim Süleyman Paşa ve Piyale Paşa yer altında inzivaya çekilmişse de bu toprakların ikinci fatihi olan Sinan Paşa devlet yönetiminde dördüncü vezir makamında oturuyordu.

Kıbrıs'ın fethinde olağanüstü bir başarı gösteren ve bu sebeple Osmanlı seraskerlerinin birincilerinden sayılan Kara Mustafa Paşa üçüncü vezir oldu.

Dört büyükler adıyla meşhur olan ve devletin manevi kuvvetleri hükmünde bulunan dört şahıstan birincisi memlekette rüşvetin ve dalkavukluğun mucidi sayılan Şemsi Paşa ise ikincisi de Hz. Ebubekir gibi doğruluk, Hz. Ömer gibi yardımseverlik, Hz. Osman gibi fedakârlık ve Hz. Ali gibi bir yiğitlikle 1596 yılında, III. Mehmed zamanında büyük Eğri Muharebesi'nin kazanılmasını tek başına sağlayan merhum Hoca Sadettin'di.

Dört büyük ismin üçüncüsü olan Gazanfer Ağa ve özellikle dördüncüsü olan Canfeda Kadın, padişah nezdinde sözü geçen kimseler olarak tanınır ve bu güçlerini yüzde doksan itibariyle hayırlı işler için kullanırlardı.

Yemen'in hakiki fatihi sayılmaya layık olan genç ve cesur Özdemirođlu Osman Paşa, Yemen'de Sinan Paşa'nın rekabetçi öfkesinden kurtularak güney rüzgârına denk bir hız ve şiddetle İstanbul'a gelmiş, bir müddet merhum Sokullu'nun babacan fakat terbiye edici tutumuna maruz kaldıktan sonra sancak beyi olarak Anadolu'yu dolaşmaya başlamıştı.

Aşağıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere yeniçerilerin düzen altına alınması yolunda makamını ve hayatını tehlikeye atan Revan ve Gence fatihi Ferhat Paşa, mirahurluk⁸ ile padişahın hizmetinde bulunmayı hak ettiğini ispat edenlerden biriydi.

O devrin en büyük adamı ise Sultan Süleyman'ın son sadrazamı olan merhum Sokullu Mehmet Paşa'ydı. Sokullu, Osmanlıların Kanuni Devri'ndeki görkemli saltanatının somut bir örneği olarak gelecek nesillere yadigâr kalmıştı. Güneş battıktan sonra ışığını bir dereceye kadar devam ettiren ay gibi, Sokullu da Sultan Süleyman'ın vefatından sonra o dönemin ihtişamını bir müddet korumuş ve devam ettirmiştir.

Sultan Süleyman'ın vefatından sonra Almanya İmparatorluğu tarafından görđüğü bazı düşmanlık alametleri üzerine "rahat durmazsanız iki sınırın ortasını geçilmez bir çöle çevirir, böylece şerrinizden emin olurum," sözleriyle Avrupa'yı titreten o Sokullu'dur.⁹

Hazar Denizi yoluyla Asya'nın iç taraflarına kadar girip buralara hükmedebilmek için Don ve Volga nehirlerini bir su kanalıyla birleştirip Yavuz Sultan Selim'in son hedefi olan İslam birliğini sağlayacak bir kavuşma yolu bulmakla uğraşan o Sokullu'dur.

⁸ Sarayda atların bakımıyla görevli kimse. (Haz.)

⁹ "Rivayet Hammer'den alınmadır." (Namik Kemal'e ait not).

III. Selim devrinde Şarlken'in gayrimeşru oğlu Don Juan ile merhum Hayrettin'in mağlup ettiği Andrea Doria, Müezzinzade Kaptan Ali Paşa'nın idaresindeki Osmanlı donanmasını mahvedercesine yenerken¹⁰ o ateş kanıyla boyanan tufanlar arasından yirmi gemi kurtarılabilmiş, Avrupa'nın en güçlü topluluklarına karşı yaşadığı bu bozgunda bile kalbindeki dayanıklılık cevherine zarar gelmeyen Kılıç Ali Paşa bile ertesi seneye bir donanma yetiştirebilmek fikrini işitince bir hayalet görmüş gibi titremeye başlamışken "Paşa, ümitsiz olma! Gerekirse donanmanın demirlerini gümüşten, yelkenlerini atlastan, iplerini ipekten yapmak bu devlet için mümkündür," diyen ve gerçekten bir kış içinde kırk bin asker ve tayfasıyla donatılmış iki yüzden fazla gemi meydana getirerek Kaptan Ali Paşa gibi ömründe kadere boyun eğmemiş bir savaşçıya bile bükülmeyen elini öptürmek için huzurunda baş eğdiren, yine o Sokullu'dur.

Aslında Sokullu, II. Selim'in vefatından sonra saray çevresinde bir dereceye kadar istenmiyordu. Çünkü Üveys Paşa, Kadızade gibi şehzadeligi esnasında padişahın yanında olup ona hizmet etme şerefine kavuşanların her biri, şehzade tahta geçince ikinci birer padişah olmayı kurmuşlar, Sokullu'nun kanunlara bağlı kalması ve bir vezire yaraşır şekilde hareket etmesi diğerlerinin iktidar heveslerine karşı güçlü bir engel teşkil etmişti.

Esasında merhum padişah hak gözeten ve kıymet bilen birisi olduğundan ne zaman Sokullu'yu görse onun tecrübelerine ve Platon gibi zekâsına dayanan tekliflerini kabul ederdi. Sokullu'ya ilişemeyen Üveys Paşalar, Kadızadeler, onun amcaoğlu Budin Valisi Mustafa Paşa'yı idam ettirmek için Mirahur Ferhat Ağa'yı cellat olarak kullandı-

¹⁰ "Düşmanın bozgunu 1571 tarihinde gerçekleşmiştir." (Namık Kemal'e ait not)

lar. Güvenilir yardımcılarında münşeât¹¹ sahibi Feridun Bey'i ve yardımcısı Hüsrev Ağa'yı – ki biri yazı işlerinde diğeri icraat hususunda Sokullu'nun iki önemli adamıydı – hizmetinden ayırmayı başardılar. Hatta dairesinde bulunan bazı ayrıcalıklı dostlarının gelirlerini ve mal varlıklarını dahi zapt ederek gerek Paşa'yı gerekse yakınlarını güç ve kuvvetten düşürmeye, saygınlıklarını ellerinden almaya çalıştılar.

Fakat Paşa'nın Allah vergisi yeteneklerinden olan yardımseverlik, sadakat, bağlılık, çalışkanlık gibi meziyetlerini ortadan kaldırmak ellerinden gelmiyordu. Paşa, olayları doğru anlayıp yorumladığı, sabırla ve soğukkanlılıkla hareket ettiği için birçok yıldırım darbelerine uğradığı hâlde Allah yolunda istikametini bozmayan bazı minareler gibi hepsinin üstünde görünerek onlara Allah yolunu göstermek hizmetinde bulunuyordu.

İşte Cezmi, Sokullu'nun devleti büyük bir ustalıkla idare ettiği böyle bir dönemde yetişti. Osmanlı Saltanatı, yeni yeni ortaya çıkan dost görünümlü kimseler ve zorbalığa heves edenlerin kötülüklerine maruz kalarak gerek ahlak gerekse maddi kuvvetler yönüyle dağılmaya doğru giderken düşmana karşı eski heybet ve büyüklüğünü koruyordu.

---

¹¹ Bir yazarın edebî değer taşıyan yazı ve mektuplarından meydana gelen eser. (Haz.)

O zamanlarda hem soyluluğuyla hem de kuvvetiyle İslam devletlerinin en büyüklerinden biri kabul edilen, Osmanlı'nın kuzey sınırına kurulmuş büyük bir ordu hükmündeki Kırım Hanlığı, Devlet Giray devrindeki görkemli hâlini kaybetmeye başlamıştı. Çünkü Devlet Giray'ın halefi Semiz (Semiz) Mehmet Giray vücudundaki bütün kan suya dönüşmüş de karnına toplanmış denecek kadar şişman ve de kalbi kötülükle dolmuş biriydi. Cengiz töre ve geleneklerini İslam birliğine, kendi iktidarını İslam halifesinin bekasına tercih ederdi.

Fakat kendisi han olduğu sırada kalgay¹² olarak atanan kardeşi Adil Giray onunla aynı fikirde değildi. Adil Giray Cezmi'den birkaç ay evvel bir bahar sabahında güneşle beraber doğmuş, doğar doğmaz bu âlemin geçici olduğundan ve insanların düşkünlüklerinden haberdarmışçasına ağlamayı alışkanlık hâline getirmişti. Sanki Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*'ını süsleyen ninnisinin şu bendini Adil Giray'ın dadısının diliyle söylemişti:

*Ey mâh uyu bu az zamandır!
Çarhın sana maksadı yamandır
Zîrâ katı tend ü bî-amandır;
Lütfetmesi de eğer gümandır!
Zannım bu ki pek harâb olursun¹³*

¹² Kırım Hanlığı'nda giraydan sonra devletin en yüksek makamını teşkil eden naiplik makamı. (Haz.)

¹³ Günümüz Türkçesiyle: "Ey ay yüzlü sevgili uyu, bu az bir zamandır /

Sanki “tâ doğduğum günden beri giryânım”¹⁴ mısra-i berceste¹⁵ şairin diline, Adil Giray’ın hayali gözünün önünden geçtiği zaman düşmüştür.

Çocuk emeklemeye başladı. Öyle bir emeklerdi ki dünyanın dertlerinden bir küre yapılmış da o zamanlar mahkûmların ayağına takılan gülleler gibi ayağına bağlanmış zannedilirdi. Dünya dönerken nasıl kendisine hükmeden bir kuvvetin etkisinde olduğunu gösterirse o da iki adım attığı zaman hareketini kendi isteğinin dışında bir gücün kısıtladığını gösterir gibiydi.

Çocuk büyümeye başladı. Bahçelerde oynayışı bile başka çocuklara benzemezdi. Eline bir yaprak alır havaya atardı, yaprak rüzgârın etkisiyle titredikçe üzerine vuran ışığın gösterdiği hafif dalgalanmalara bakar, gökyüzünde de çocuklar birbirlerine yaprak atıyorlar, görünen yıldızlar da o yaprakların parlaklığıdır gibi birtakım hayallere kapılırdı.

Havada bir ateş böceği görür, ayın bir parçası yere düşmüş de ay gibi parlayarak uçuyor zannederdi. Daha yaşı bu tarz incelemelere müsait olmadığı zamanlarda bile hayali kendine ait bir dünya düzenleyecek ve belki “bir hayalle sana bir dünya icat ederim” hayalini hakikat şeklinde gösterecek dereceye gelmişti. Çünkü yaratılış itibariyle şairdi.

Şair nedir? Tabiatın en sevdalı zamanlarındaki hazin hazin tebessümlerinden yaratılmış bir mahlûk! Gülücüklerinden gülde çiğ tanesi gibi gözyaşları, gözyaşlarından bulutta gökkuşağı gibi gülümseyiş işaretleri görülür. Tabi-

---

Feleğin sana maksadı yamandır / Zira felek katı, haşın ve amansızdır / Lütüfta bulunması da şüphelidir / Sonunda harap olacağını zannedirim.” (Haz.)

¹⁴ Günümüz Türkçesiyle: “Ta doğduğum günden beri ağlıyorum.” (Haz.)

¹⁵ Anlam ve söyleniş bakımından estetik bir değer taşıyan dizeler için kullanılan bir tabirdir. (Haz.)

ata her varlıktan çok esirken, tabiatın üstüne çıkmak ister. Kendi vücudunu dahi layıkıyla idare edemezken yeryüzünü zayıf kollarıyla sürükleye sürükleye başka bir noktaya, daha mükemmel bir yere götürmeye çalışır. Kendisini aşan bu işlere kalkışıp gücü kuvveti kesilince kafeste siyah perdeler içinde hapis kalmış bülbüllerin nağmesi kadar hüznü ya da nefes alamayacak kadar yerden yükselip şiddetle aşağı süzülen şahinlerin sesi kadar acı feryatlara başlar. İşte şiir o türlü feryatlar, şair ise o mizaçta yaratılan zavallılardır. Yalnız on beş heceyi aruz veznine uygulayabilenler, yirmi sekiz kelimeyi birbirine kafiye yapmayı başarabilenler değil.

Sadetten ayrılmayalım. Adil Giray büyük bir şair olarak yaratıldığı gibi zihinsel kabiliyetleri de o oranda üstün bir mertebededeydi. Okula gitme zamanı geldiğinde kendisine verilen kitapları sanki dünyaya gelmeden evvel okumuş gibi, gördüğünü bir bakışta anlardı. Daha yirmi yaşındayken zamanın âlimlerinden sayılır hâle gelmişti.

Adil Giray'ın üstünlüğünü sağlayan bir özelliği de endamındaki güzelliği; çehresi pembeyle altın sarısına yakın bir renkte, mavi gözleri ise o pembeliğin içinde gün batımındaki bulutların arasından güçlükle görünen, gökyüzüne ait iki parça gibiydi. O bulutların tek renk olmalarına rağmen güneşin ışıklarıyla farklı tonlara bürünmeleri gibi Adil Giray'ın çehresi, saçları, kaşları da türlü türlü sarılıklar gösteriyordu.

Kırım hanlarının, çocuklarının ve hatta halkının elbisesi de İstanbul'un o zamanki kıyafetlerine benzemezdi. Arkalarına giydikleri şeyler oldukça sıkı ve buna bağlı olarak vücutlarıyla uyumluydu. Başlarında kavuk yerine güzel bir siyah kalpak vardı. Ay ışığının geceye yakışması gibi Adil Giray'ın elbisesi de çehresine yakışırdı.

Adil Giray şair yaratılışlı olduğu kadar askerdi. Vicdanının temizliği ve almış olduğu eğitimi, kendisini dinine

ve vatanına bağılı olmaya yönlendirmişti. Halifelik merkezini İslam'ın dayanak noktası bilir, Osmanlı saltanatının kuvvetli bir şekilde devam etmesini kendi hayatına tercih ederdi.

Tarihlerden ayrıntılarıyla birlikte anlaşıldığı üzere Kırım'da kalgaylık, veliahtlık, sadrazamlık ve serdar-ı ekremlik¹⁶ gibi bazı onurlu ve büyük hizmetleri içinde barındırıyordu.

Hanların görevlendirilmesi veya görevden alınmaları İslam halifesinin yetkisindeydi. Çoğunlukla hanların yerine kalgaylar atanırdı. İşte saltanat merkezinde öyle bir yetkinin varlığı ve Kırım'da Adil Giray fitratında birinin bulunması, Mehmet Giray'ı fesatçı planlarını gizlemeye mecbur ediyordu.

Yeryüzünde birbirine ulaşamayacak herhangi iki uç nokta olmadığı gibi, esasında zıt gibi görünse de Cezmi'nin fitratı Adil Giray'ınkine herkesten çok daha yakındı.

---

¹⁶ Başkumandanlık. (Haz.)

İran’da İsmail Safevi’ye halef olan, Kanuni Sultan Süleyman’ın kahredici kılıcının korkusuyla kendi ülkesine başkent olacak bir merkez tayin edemeyecek kadar dehşete kapılan, Şehzade Sultan Bayezid gibi soylu bir misafiri bazı menfaatlerine kurban eden, kendi soyundan gelenleri soyup Asya’nın yarısından çoğunu yağmalayarak Cengiz’in servetine yakın bir servet elde eden, babası zamanında kurulan devleti hem Osmanlıların hem Şeybanîlerin baskısından koruduğu için onuncu asrın zalimlerinden ve en büyüklerinden sayılan Şah Tahmasb, elli üç senelik uzun bir saltanattan sonra 1576 yılında âdeta yaptıkları cezalandırılırcasına öteki âleme göç etmiştir.

O asır çokça devlet adamı yetiştiğinden midir, İran toprakları Şah Tahmasb’ın vefatından sonra ülkeyi idare edip gidişatı değiştirebilecek meziyette yöneticilerden mahrum kalmamıştır. Tahmasb’ın sekiz erkek evladı birbirinden aşağı kimselerse de bir kızıyla bir gelini siyaset dünyasında, bir torunu da yiğitlik meydanında en az kendisi kadar ve belki ondan da fazla şöhret kazanabilecek potansiyeldeydiler.

Kızı dediğimiz Perihan, gelini en büyük evladı Muhammed Hudabende’nin karısı Şehriyar Hanım, torunu ise Hudabende ile Şehriyar’ın çocukları olan Hamza Mirza’dır.

O zamanlar on sekiz on dokuz yaşlarında bulunan Perihan’ın güzellik fıskiyesinden sıçrayıp da donmuş nurdan

bir sütun denecek kadar güzel bir vücudu, mehtaba tutulmuş gümüş levhalar gibi parlıtı saçan bir duruşu, güneşe doğru açılmış güller gibi ışık saçan pembe bir yüzü vardı. Süzgün gözleri ve dağınık saçları sevda gibi, aşk hayali gibi hüznünlüydü. Endamına bakılsa mayasını elmas maddenlerinden aldığına hükmedilirdi. O kadar nazik, o kadar ruhani bir vücut içinde ateşli bir fikir, demir gibi bir kalp saklıydı ki o ateşli fikir, o sağlam kalp yerkürenin sertliği gibi küçük bir hadiseyle yıkılmayacak kadar sağlamdı.

Kırkına yaklaşan fakat gençliğinin tazeliğini kaybetmeyen Şehriyar Hanım ise yılan gibi türlü renklerde parlayan bir güzelliği olan, yılan gibi görünüşte zayıf ama gerçekte kuvvetli bir bünyeye sahip olan, yılan gibi aciz kaldığı zaman yerlerde sürünen, yılan gibi amacına ulaşmak için izini kaybettirecek eğri büğrü yollara sapan bir garip rüzgârı.

Perihan'la karşılaştırılsa güzelliği gülün yanındaki zakum çiçeği, ahlakı yüce bir ruhun yanındaki basit bir madde, arzusu yüksek hayallere karşı nefsanî niyetler, eğlencesi ise masum emellere karşılık çıkarıcı hırslar seviyesinde kalırdı.

Yaş bakımından daha tecrübeli olduğu gibi hareketleri de maddî menfaatler peşinde koşan insanların hâl ve hareketlerine uyduğu için Perihan'a üstünlük kurabilmesi, bu alçak dünyanın koşulları içinde doğal görünüyordu. Fakat Şehriyar Hanım'da insanlığın her türlü iktidarını birkaç kat arttıran cesaret kuvveti yoktu. Perihan'da ise bu kuvvet, büyük kahramanlarda olduğu kadar mevcuttu.

Hamza Mirza'ya gelince, bu şahıs mizaç bakımından annesine hiç benzemezdi. Şehriyar yılan huyluydu kendisi kaplan tabiatındaydı. Yılandan kaplan doğabileceği kimin aklına gelir? Fakat her şeyi yaratan Allah, olmayacak işleri gerçekleştirmedi kudretlidir.

Hamza Mirza olağanüstü derecede cesurdu. Dünyada hiçbir tehlikeden çekinmezdi. Askerliğe doğal bir yatkınlığı vardı. Hatta aşağıda görüleceği üzere Özdemirzade gibi zamanının en güçlü ve tecrübeli askerleriyle mücadele edebildi. Fakat nefsanî arzulara düşkünlük ederdi. Can yakmaktan, kan içmekten hiçbir vakit çekinmezdi.

Bu üç kuvvetli taraftan yalnızca Perihan, vefatı sırasında Tahmasb'ın yanındaydı. Askerler ise Gürcü ve Çerkez reislerinin etkisi altındaydı. Gürcülerin başında Mirza Ali Han Gürcü ve Hüseyin Kuli varken Çerkez emirlerinin reisi Dağıstan hâkimi Şemhal'di.

Şemhal, Perihan'ın dayısı olduğu gibi Hüseyin Kuli Han ile Ali Han Gürcü'nün de Tahmasb'ın şehzadelerinden Mirza Haydar'a anne tarafından akrabalıkları vardı. Fakat asker takımının en düzenli ve en kalabalık olanı, sarayın muhafızlığını üstlenen koruculardı. Osmanlı'da bostancılar ismiyle anılan korucuların başında Hüseyin Bey Yüzbaşı adında yürekli biri bulunuyordu.

Şah Tahmasb vefat ettiği zaman Hüseyin Bey Yüzbaşı, şehzadelerden birini kendi desteğiyle tahta çıkarmak ve bu sayede iktidarı elinde bulundurmak açgözlülüğüne düşerek korucuları topladı. Gürcüleri Çerkezlerden daha kuvvetli gördüğü için Gürcü reislerinin ittifakına dâhil oldu ve tahta çıkarılacak aday olarak Hamza Mirza'yı tercih etti.

Bu ittifakın tarafları daha Tahmasb ölüm döşegindeyken Haydar Mirza'yı bazı gizli vasıtalarla saraya sokmuşlar, Şah öldüğü dakikada içeride bulunan yandaşların yardımıyla başına bir taç dahi giydirmişlerdi.

Tahmasb'ın vefatı duyulur duyulmaz gerek Hüseyin Bey gerekse Gürcü reisleri kendi seçtikleri padişahı alkışlamak için ellerinde silahlarla saraya hücum edip dua ve kutlama nidalarını haykırmaya başladılar.

O sırada sarayın ufak kapılarından biri çok sert bir şekilde açıldı, içinden at üzerinde bir garip mahlûk meydana atıldı; atı beyazdı fakat üzerindeki kan damlalarından üveyik kırına benzemiş ve bir nevi kaplan şekline bürünmüştü. Hayvanın üzengilerine kadar dökülerek uçları kana bulanmış saçları, gün batımının sonunda görünen siyah bulutları andırıyordu. Gözlerinden iki yıldız gibi etrafa nur saçılıyordu. Açılmamış iki goncayı andıran dudaklarına dokunulsa kan dökülecek zannedilirdi. Hafif beyaz bir bulut mehtabı ne kadar saklayabilirse üstündeki beyaz gömlek de onu o kadar saklıyordu. Hatta gömlek, üstündeki kan lekelerine bakılırsa buluttan çok ayın etrafındaki ışık halkalarını andırıyordu. Elinde ise şiddetli rüzgârdan ötürü yay gibi bükülmüş, leylak dallarıyla aynı renk ve şekilde bir kılıç tutuyordu.

Öyle tabiatüstü bir vücut hiç kimsenin beklemediği bir zamanda ve dehşet uyandıracak şekilde meydana çıkınca saray kapısı önünde bulunan askerler, sanki başka bir dünyadan gelme mahlûk görmüş gibi hayret içinde kaldı. Gürcülerin elleri titremeye, ellerindeki silahlar yere düşmeye başladı.

Görünen süvari ise hemen toplanan halkın üzerine yürüyerek ve hiç konuşmaya lüzum görmeyerek kılıcının işaretiyle dağılmalarını emrediyordu. Asker takımının yaktığı meşalelerden yüzünün bir tarafına korkunç bir kızılık aksetmiş, bir tarafına da parlak bir ışık eklenmişti. Kendisi bu hâliyle gerçekten dünyanın dışından gelme ruhani bir varlık gibi görünüyordu.

Bu garip varlık, Perihan'dı. Uyku döşeğindeyken Haydar Mirza'nın alkışlarını, Haydar Mirza taraftarlarının saray içindeki saldırılarını işiterek yerinden kalkmış, gecelik gömleğiyle dışarı atılmış, birbirinin kanında boğulmaya çalışan iki takım arasından bir korucunun yere düşen kı-

lıcını kaparak ve diğer bir korucunun merdiven başında terk ettiği hayvana binerek kapıdan dışarı hücum etmişti.

Sarayın iç tarafında böyle bir savaşın çıkmasına sebep olanların bir takımı Yüzbaşı Hüseyin Bey'in askerleri, bir takımı da Şemhal taraftarlarıydı. Çünkü Şemhal, Perihan vasıtasıyla Tahmasb'ın ölüm döşeğinde olduğunu öğrenmiş, Gürcülerle korucuların Haydar Mirza'yı tahta çıkarma çabası içinde oldukları istihbaratını almış ve bundan ötürü kendi dostları başkalarına mağlup olmasın diye yanındaki Çerkezlerle sarayın bir başka kapısından içeri girmişti. Hüseyin Bey Yüzbaşı'nın divan kapısını zorlayarak içeriye hücum ettiğini görünce buna karşılık vermek istedi. Sarayın dışındakiler meşaleler ve feryatlarla Haydar Mirza namına bir sevinç şöleni yaşıyordu. İçeriye girenler ise hançerlerle, kılıçlarla o şöleni bir matem evine çevirmekle meşgul oluyorlardı.

Perihan o belalı mücadelenin arasından kurtulup da cesaretinin, dayanıklılığının, garip görünüşünün kendisine verdiği etkileyici gücün kuvvetiyle Gürcü takımını buldukları alanda hayran hayran dolaştırdığı sırada Şemhal, saraydaki Haydar Mirza'yı taraftarlarıyla beraber mahvettikten sonra girdiği kapının korunması için bıraktığı silah arkadaşlarının yardımına koştu. Yukarıda tasvir ettiğimiz garip cismi görünce o da hayretler içerisinde kaldı. O da karşısında adım atamayacak derecelere geldi. Bir hayli tereddütten sonra gökten inmiş bir melek, yerden çıkmış bir peri zannettiği vücudun kız kardeşinin kızı Perihan olduğunu anladı da ondan sonra yanına yaklaşmaya cesaret edebildi.

(Perihan'ın hayalî bir kişi olduğu, özelliklerinin de şairane abartılardan oluştuğu zannedilmesin! Osmanlı tarihlerinin hangisine baksanız namını ve yaptıklarının sonuçlarını görürsünüz. Osmanlı ve İranlıların tarihine dair

oldukça ayrıntılı bilgiler veren Fransızca tarih kitaplarında da onun hakkında bir hayli açıklama yapılmıştır.)

Şemhal, Tahmasb'ın haremindeki kadınların hangi milletlerden olduğunu ve çocukların her birinin hangi eşinden doğduğunu bilmezdi. Tek bildiği, Perihan'ın annesi olan kız kardeşiydi ki o da on dört sene evvel vefat etmişti. Bununla beraber İran'da o zamanlar her bir aşiret beyi bir başka padişah gibi davrandığından, bunlardan hangisi diğerlerini yenerse hükümeti ve yönetimi kendi adamlarıyla devam ettirmek istediğinden Şemhal, Tahmasb'ın Çerkez anneden doğma çocuğunu padişah yapmayı düşünüyordu. Bundan ötürü içlerinden hangisinin Çerkez milletinden olduğunu kız kardeşinin kızı Perihan'a sordu.

Perihan o zamana kadar bazı kere bulutlarda görünen elektrik kıvılcığı kadar korkunç bir hâlde dururken birdenbire yıldırım kadar parlak ve müthiş bir kahkahayla "Dayı, içlerinde yalnız Çerkez benim. Fakat sen zafer kazanmış padişah meziyetinde bir adam değilsin ki beni Şeceretedür¹⁷ gibi padişah yapmaya gücün yetmez," dedi ve dayısını arkasına katarak saraydaki dairesine çekildi. Şemhal, Gürcülerin en sözü geçen kimsesi olduğu için halife Hüseyin Kuli'yi saraya aldırıldı. Aralarında görüşmeler gerçekleşti. Sonunda yine Perihan'a tâbi oldular. O sıralarda Kahkaha Kalesi'nde bulunan Tahmasb'ın oğullarından II. İsmail'e gelip tahta oturması için davet gönderdiler.

Perihan'ın İsmail'i seçmesinin sebebi, o zamana kadar gösterdiği yumuşak huyluluk ve adalete eğilimli davranışlarıydı. Eline bir fırsat geçtiğinde herkesi memnun edecek ve özellikle İranlıları Sünni yapacak gibi görünüyor, Perihan'a da gücünü hile yaparak kazanmış hırslı insanların daima ödedikleri dalkavukluk vergisini ödemeye devam edecek gibi duruyordu.

¹⁷ Memluklerin ilk kadın sultanı. (Haz.)

İsmail hâliyle, kalemiyle ve özellikle hileleriyle kendisini Perihan'a oldukça insancıl göstermişti. Perihan'ın doğuştan gelen yeteneklerini sadece menfaatleri için kullandığından kız kardeşine, kimi katillerin adam öldürdükten sonra suçlarının üstünü örtmek için kırıp kenara attıkları herhangi bir silah gözüyle bakıyordu.

Saltanata ulaşır ulaşmaz evvela Perihan'ın taraftarlarıyla uğraşmaya başladı. Şemhal'i öldürmeye çalıştı, başaramadı; fakat Şirvan'a kadar firar etmeye mecbur bıraktı. Bununla da yetinmedi, o dönemin en lanetli âdetlerinden birine uyararak biraderlerinin ve sağ kalan akrabalarının gözlerine mil çektirdi. Halife Hüseyin Kuli'yi Kahkaha'dan Kazvin'e gelinceye kadar "pederim" gibi övgü dolu unvanlarla, Kazvin'e geldiği zaman onun evine misafir olmak gibi güven alameti gösteren hilelerle kandırdı. Güya idarenin yönetimini eline teslim etmiş gibi görünürken o zavallıyı da birkaç gün içinde tıpkı dostlarına ve akrabalarına yaptıği gibi görmenin nurundan mahrum etti.

Saltanatı ele geçirincede kadar ılımlı ve cömert biri olarak tanınan II. İsmail, kindarlığını o dereceye getirdi ki yukarıda hâlimden bahsettiğimiz Hüseyin Bey Yüzbaşı'yı kendi aleyhinde bulunduğu ve belki lehinde bulunmadığı için kurtuluş kapısı olarak sığındığı Bağdat'tan bin türlü hile ve düzenbazlıkla başkente getirtti ve gelir gelmez idam ettirdi.

Perihan o zamanlar en yüksek dağlarda bulunup da ayağının altındaki bulutların şimşegini, gök gürültüsünü, yağmurunu âdeta eğlenir gibi izlercesine II. İsmail'in hareketlerini ilgisizce takip ediyordu. Çünkü akıl yönüyle İsmail'e üstün olduğundan emindi ve içinde bulunduğu ayrıcalıklı konum itibariyle İsmail'in zulmünün kendisine ulaşamayacağına inanıyordu.

Şah İsmail kendisine muhalif olanlar mezara girdiğinde itirazların arkası kesilir, göze mil çekilmekle rekabet